

Prawo międzynarodowe w kryzysie?

Jeszcze niedawno mogło się wydawać, że żyjemy w czasach ciągłego postępu (progresywnego rozwoju) w zakresie prawa międzynarodowego: w minionych dwóch dekadach zawarto nowe traktaty zapewniające i wzmacniające ochronę praw człowieka i życia ludzkiego (m.in. Konwencja o ochronie osób przed wymuszonymi zaginięciami z 2006 roku, Konwencja praw osób niepełnosprawnych wraz z protokołem fakultatywnym z 2006 roku¹, Konwencja o zakazie używania, prowadzenia badań, produkcji, nabywania, składowania, przechowywania lub przekazywania broni kasetowej² i Traktat o handlu bronią z 2013 roku³) oraz regulujące międzynarodową odpowiedzialność karną sprawców najpoważniejszych zbrodni międzynarodowych (Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego – MTK z 1998 roku⁴), jak również porozumienia dotyczące ochrony środowiska i zmian klimatu (przełomowe Porozumienie paryskie z grudnia 2015 roku w sprawie redukcji emisji gazów cieplarnianych w celu ograniczenia globalnego wzrostu temperatury⁵).

Wszystkie te regulacje mają się przyczyniać do zwiększenia poszanowania dla praw człowieka oraz do poprawy bezpieczeństwa na świecie. Do pokoju i bezpieczeństwa w regionie i na świecie ma także wносить wkład relatywnie nowe tzw. Irańskie porozumienie nuklearne z 14 lipca 2015 roku dotyczące irańskiego pro-

¹ Wykaz konwencji praw człowieka zob. *Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General, Status of Treaties*: https://treaties.un.org/Pages/ParticipationStatus.aspx?clang=_en, odczyt z dn. 30.01.2017.

² *Konwencja o zakazie używania, prowadzenia badań, produkcji, nabywania, składowania, przechowywania lub przekazywania broni kasetowej* z 2008 roku na stronie internetowej: <http://www.un.org/disarmament/content/slideshow/ccm/>, odczyt z dn. 31.01.2017.

³ *Traktat o handlu bronią* [w:] Dz. U. z 2015 roku, nr 40 oraz na stronie internetowej: <http://www.un.org/disarmament/ATT/>, odczyt z dn. 31.01.2017.

⁴ *Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z 17 lipca 1998 roku* [w:] Dz. U. z 2003 roku, nr 78, poz. 708.

⁵ Porozumienie paryskie, http://ec.europa.eu/clima/policies/international/negotiations/paris_pl, odczyt z dn. 30.01.2017. Szerzej na ten temat zob. Ch. Voigt, *On the Paris Agreement's Imminent Entry Into Force (Part I of II)*, <http://www.ejiltalk.org/on-the-paris-agreements-imminent-entry-into-force/> i tej samej autorki, *On the Paris Agreement's Imminent Entry Into Force (Part II of II)*, <http://www.ejiltalk.org/on-the-paris-agreements-imminent-entering-into-force-what-are-the-consequences-of-the-paris-agreements-entering-into-force-part-ii/>, odczyt z dn. 30.01.2017; L. Boisson de Chazournes, *One Swallow Does Not a Summer Make, but Might the Paris Agreement on Climate Change a Better Future Create?*, <http://www.ejiltalk.org/one-swallow-does-not-a-summer-make-but-might-the-paris-agreement-on-climate-change-a-better-future-create/>, odczyt z dn. 30.01.2017.

gramu rozwoju broni jądrowej. Mimo że jest to umowa o charakterze bardziej szczegółowym niż te powyżej wymienione, ma ona fundamentalne znaczenie dla zapewnienia bezpieczeństwa na skalę globalną. Porozumienie to jest umową zawartą między Iranem, stałymi członkami Rady Bezpieczeństwa oraz Niemcami i Unią Europejską. Umożliwia ona gospodarczą, polityczną i społeczną reintegrację tego państwa ze społecznością międzynarodową. Główne postanowienia tej umowy obejmują stopniowe zniesienie międzynarodowych sankcji nałożonych na Iran przez USA, ONZ i UE w zamian za rezygnację Iranu z prób konstruowania broni jądrowej i pokojowe wykorzystanie energii jądrowej. W związku z zapowiedziami prezydenta USA Donalda Trumpa wycofania się przez USA z tego porozumienia, jego los jest jednak niepewny⁶. Jest to, jak zostanie wskazane poniżej, tylko jeden z przykładów rosnącego amerykańskiego izolacjonizmu i lekceważenia prawa międzynarodowego jako ważnego instrumentu bezpieczeństwa i pokoju.

Wskazany wyżej fakt przyjmowania tak licznych umów międzynarodowych można uznać za pewną inflację regulacji międzynarodowych, którą jednak należy traktować jako pozytywne zjawisko. Społeczność międzynarodowa podjęła wysiłek zmierzający do uregulowania wielu zagadnień istotnych dla stosunków międzynarodowych, dla określenia ram współpracy międzynarodowej, zwłaszcza w takich istotnych dla pokoju i bezpieczeństwa na świecie kwestiach jak ochrona środowiska i zmiana klimatu, oraz do zapewnienia mechanizmów rozwiązywania sporów w sposób pokojowy (przede wszystkim przed różnymi sądami i trybunałami międzynarodowymi, np. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej). W wielu regionach świata można było zaobserwować coraz szybszą i głębszą integrację państw i ich społeczności pod względem ekonomicznym, społecznym, a nawet politycznym (np. Unia Europejska, ASEAN – Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej, Unia Afrykańska, układy o wolnym handlu, takie jak np. NAFTA). Rozwój ochrony praw człowieka ze wzmoczoną mocą postawił na porządku dziennym kwestię podmiotowości międzynarodowoprawnej osób fizycznych. Pozycja jednostek uległa znacznemu wzmocnieniu – dziś osoby fizyczne mogą wnosić skargi do sądów i trybunałów międzynarodowych oraz organów międzynarodowych niebędących sądami, np. do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC) i komitetów traktatowych ONZ, takich jak Komitet Praw Człowieka. Antônio Augusto Cançado Trindade stwierdził nawet, że konsolidacja podmiotowości międzynarodowoprawnej jednostki stanowi najważniejsze dziedzictwo międzynarodowej myśli prawnej XX wieku⁷. W skrócie, jak zauważył Ramesh Thakur, stopniowo przez cały wiek XX realizowała się idea społeczności (wspólnoty) międzynarodowej po-

⁶ D. Hollis, *Dealing with Iran: A Primer on the President's Options for a Nuclear Agreement*, <http://opiniojuris.org/2015/03/11/dealing-with-iran-a-primer-on-the-presidents-options-for-a-nuclear-agreement/>, odczyt z dn. 30.01.2017.

⁷ A. A. Cançado Trindade, *International Law for Humankind Towards a New Jus Gentium*, Boston-Lejda 2010, s. 213.

łączonej wspólnymi wartościami, zasadami, procedurami i odpowiedzialnością, której instytucjonalną ekspresją była (jest) ONZ⁸.

Wyrazem realizacji wspomnianej idei wspólnoty międzynarodowej są Milenijne Cele Rozwoju i będące ich kontynuacją Cele Zrównoważonego Rozwoju. Są one przejawem solidarności społeczności międzynarodowej w zwalczaniu niezwykle trudnych i istotnych problemów, takich jak ubóstwo czy głód. Pośrednio ich realizacja przyczynia się do poprawy poziomu bezpieczeństwa na świecie. Realizacja Milenijnych Celów Rozwoju zakończyła się w wielu przypadkach sukcesem. Dla przykładu Cel 1, czyli zmniejszenie o połowę liczby ludności żyjącej w skrajnej nędzy (tzn. za mniej niż 1 dolara dziennie) oraz zmniejszenie o połowę liczby osób, które cierpią głód, został osiągnięty. Poziom skrajnego ubóstwa znacznie się zmniejszył. W 1990 roku prawie połowa ludności w państwach rozwijających się żyła za mniej niż 1,25 dolara dziennie, podczas gdy w 2015 roku liczba ta spadła do 14 procent. Globalnie, liczba ludzi żyjących w skrajnym ubóstwie zmalała o połowę, z 1,9 miliarda w 1990 roku do 836 milionów w 2015 roku. Liczba osób niedożywionych w krajach rozwijających się również zmniejszyła się o połowę od 1990 roku – z 23,3 procent w latach 1990–92 do 12,9 procent w latach 2014–2016⁹. Jednocześnie należy dodać, że powiększa się przepaść pomiędzy bogatymi a biednymi. Według raportu Oxfam z 2017 roku, osiem najbogatszych osób posiada tyle, co najbiedniejsza połowa ludności świata¹⁰. To zdaje się podważać sukces wysiłków w walce ze skrajnym ubóstwem¹¹. W związku z tym, że wciąż wiele pozostało do zrobienia, we wrześniu 2015 roku społeczność międzynarodowa przyjęła Cele Zrównoważonego Rozwoju, które mają stanowić kontynuację Milenijnych Celów Rozwoju i być wobec nich komplementarne. Stanowią one całościowy i niepodzielny zestaw priorytetów koniecznych dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju. Obejmują one ekonomiczne, społeczne i środowiskowe aspekty rozwoju¹².

⁸ R. Thakur, *The United Nations, Peace and Security*, Cambridge 2006, s. 9.

⁹ *The Millenium Development Goals Report 2015*, s. 4, <http://www.un.org/millenniumgoals/news.shtml>, odczyt z dn. 31.01.2017.

¹⁰ *Just 8 men own same wealth as half the world*, <https://www.oxfam.org/en/pressroom/press-releases/2017-01-16/just-8-men-own-same-wealth-half-world>, odczyt z dn. 31.01.2017.

¹¹ A. Szpak, *Budowanie pokoju a bezpieczeństwo ludzkie – wzajemne relacje*, Toruń 2016, s. 184.

¹² *Open Working Group Proposal for Sustainable Development Goals, 2014*, punkt 18, <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=400&nr=1579&menu=35>, odczyt z dn. 31.01.2017. Cele Zrównoważonego Rozwoju są następujące: 1. Wyeliminować ubóstwo we wszelkich jego formach i wszędzie; 2. Wyeliminować głód, zapewnić bezpieczeństwo żywnościowe oraz promować zrównoważone rolnictwo; 3. Zapewnić zdrowy styl życia i promować dobrobyt dla wszystkich w każdym wieku; 4. Zapewnić edukację równej jakości i otwartą dla wszystkich oraz promować możliwości uczenia się przez całe życie dla wszystkich; 5. Osiągnąć równouprawnienie kobiet i mężczyzn i wzmocnić rolę kobiet i dziewcząt; 6. Zapewnić dostęp do wody i urządzeń sanitarnych i zrównoważone nimi zarządzanie; 7. Zapewnić dostęp do wiarygodnej, zrównoważonej i nowoczesnej energii dla wszystkich; 8. Promować trwałą, otwartą i zrównoważoną wzrost ekonomiczny, pełne i produktywnie zatrudnienie i godną pracę dla wszystkich; 9. Zbudować trwałą i prężną infrastrukturę, promować otwartą i

Mimo tych wielu pozytywnych wysiłków na rzecz realizacji praw człowieka i poprawy bezpieczeństwa światowego, wciąż zachodzi wiele zjawisk sygnalizujących kryzys obecnego czy też dotychczasowego porządku opartego na, co do zasady, powszechnym przestrzeganiu prawa międzynarodowego. W tym nurcie rozważań wskazać należy to, że ostatnie lata przyniosły amerykańską inwazję na Irak w 2003 roku¹³, która przyczyniła się do powstania ISIS (tzw. państwo islamskie), katastrofalną w skutkach interwencję w Libii (w ramach „odpowiedzialności za ochronę”) w 2011 roku, bierność społeczności międzynarodowej w obliczu katastrofy humanitarnej w Syrii, która z kolei przyczyniła się do kryzysu migracyjnego i uchodźczego dotyczącego państwa regionu oraz Unię Europejską¹⁴, nielegalną aneksję Krymu przez Rosję w 2014 roku oraz trwający do dzisiaj konflikt zbrojny na wschodniej Ukrainie (również z udziałem Rosji). Do tej listy można dodać, potencjalnie zapalny, spór Filipin i Chin o Morze Południowochińskie, w którym Filipiny uzyskały korzystne dla siebie orzeczenie Trybunału Arbitrażowego z 2016 roku¹⁵. Poza tymi państwami roszczenia na Morzu Południowochińskim wysuwają także Wietnam, Malezja i Brunei¹⁶.

Mimo wskazanych wyżej niekorzystnych wydarzeń i naruszeń prawa międzynarodowego, w debacie publicznej dominowało przekonanie, że progresywny rozwój jest nieodwracalny, że jest koniecznością i że został osiągnięty taki moment w historii i rozwoju ludzkości, w którym cała społeczność międzynarodowa podziela to przekonanie. Zdawano się naiwnie sądzić, że w tym przedmiocie również

zrównoważoną industrializację oraz wspomagać innowacje; 10. Zmniejszyć nierówności pomiędzy państwami; 11. Uczynić miasta i ludzkie osiedla bardziej otwartymi, bezpiecznymi, przędnymi i zrównoważonymi; 12. Zapewnić zrównoważoną konsumpcję i produkcję; 13. Podjąć natychmiastowe działania w ramach walki ze zmianą klimatu i jej konsekwencjami; 14. Zachować i w sposób zrównoważony korzystać z oceanów, mórz i zasobów morskich; 15. Chronić, przywracać i promować zrównoważone korzystanie z lądowych ekosystemów, w sposób zrównoważony zarządzać lasami, walczyć z pustynnieniem oraz zatrzymać degradację ziemi i utratę bioróżnorodności; 16. Promować otwarte i żyjące w pokoju społeczeństwa na rzecz zrównoważonego rozwoju, zapewnić dostęp do wymiaru sprawiedliwości dla wszystkich oraz zbudować efektywne, odpowiedzialne i otwarte instytucje na wszystkich poziomach; 17. Wzmocnić środki wdrażania i ożywić globalne partnerstwo na rzecz zrównoważonego rozwoju – <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>, odczyt z dn. 31.01.2017.

¹³ Szerzej zob. W. Czapliński, *Interwencja w Iraku z punktu widzenia prawa międzynarodowego*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 1, s. 18–34.

¹⁴ Szerzej zob. A. Szpak, *Kryzys migracyjny w Europie a bezpieczeństwo – podłoże, zagrożenia, możliwe rozwiązania*, „Sprawy Międzynarodowe” 2016, nr 1, s. 111–132.

¹⁵ Szerzej zob. symposium *on-line (Symposium South China Sea Arbitration)* na temat tego orzeczenia na AJIL Unbound: <https://www.asil.org/blogs/introduction-symposium-south-china-sea-arbitration>, odczyt z dn. 30.01.2017. Orzeczenie jest dostępne na stronie internetowej: <https://pcacases.com/web/sendAttach/1506>, odczyt z dn. 30.01.2017.

¹⁶ *Why is the South China Sea Contentious?*, BBC News, <http://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-13748349>, odczyt z dn. 30.01.2017.

osiągnęliśmy „koniec historii” (przynajmniej w odniesieniu do tzw. świata zachodniego)¹⁷.

Dzisiaj jest już truizmem stwierdzenie, że dla zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa na świecie należy zapewnić przestrzeganie praw człowieka wszystkich generacji – obywatelskich, politycznych, społecznych, ekonomicznych i kulturalnych oraz zapewnić zrównoważony rozwój społeczno-ekonomiczny. Z tym wiąże się konieczność odbudowy „państw upadłych” („wrażliwych”) i budowania w nich pokoju, gdyż właśnie w tych państwach prawa człowieka są rażąco i stale naruszane oraz zazwyczaj toczony są na ich terytoriach wewnętrzne konflikty zbrojne dodatkowo pogarszające sytuację w zakresie przestrzegania praw człowieka. Państwa te generują rzesze uchodźców i migrantów, które mogą doprowadzić do kryzysu wykraczającego poza tylko najbliższe sąsiedztwo, na co wskazuje trwający kryzys migracyjny i uchodźczy w Unii Europejskiej¹⁸. W 2006 roku w ramach ONZ powołano specjalny organ mający się tym zajmować – Komisję Budowania Pokoju¹⁹. „Państwa upadłe” są przedmiotem rosnącego zainteresowania i troski społeczności międzynarodowej, a ich odbudowa wiąże się z zapewnianiem pokoju, do którego w przyszłości będzie się przywiązywać coraz większą uwagę, gdyż stanowi ono inwestycję w przyszłość – w odbudowę i rozwój, pokój i bezpieczeństwo całego świata, w tym bezpieczeństwo ludzkie. Nie można zapewnić pokoju i bezpieczeństwa bez zapewnienia przestrzegania praw człowieka i podstawowych wolności, innymi słowy elementarnych potrzeb jednostek ludzkich i ich zbiorowości. Działania w tych obszarach mieszczą się w ramach międzynarodowego prawa pokoju i bezpieczeństwa. Cechy charakterystyczne „państw upadłych” obejmują deficyt ładu wewnętrznego (władza przechodzi w ręce band, klanów, watażków, gangów), dezintegrację struktur społecznych i demontaż infrastruktury państwowoprawnej, „prywatyzację” państwa i „kryminalizację” polityki, eskalację stosowania przemocy w postaci wojny domowej, groźbę rozprzestrzeniania działań wojennych na kraje

¹⁷ Od tytułu książki F. Fukuyamy, *Koniec historii*, Kraków 2009.

¹⁸ Szerzej na ten temat zob. *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych*, red. R. Kłosowicz, A. Mania, Kraków 2012; A. Szpak, *Fenomen „państw upadłych” w świetle prawa międzynarodowego*, Toruń 2014; M. Byrne, *The Failed State and Failed State-Building: How Can a Move Away From the Failed State Discourse Inform Development in Somalia?*, „Birkbeck Law Review” 2012, nr 1, s. 111–134; N. C. Funk, *Building on what’s already there. Valuing the local in international peacebuilding*, „International Journal” 2011–2012, nr 67, s. 391–408.

¹⁹ Dnia 20 grudnia 2005 roku Rada Bezpieczeństwa i Zgromadzenie Ogólne wydały rezolucje, w których powołały do życia Komisję Budowania Pokoju. Rezolucje Rady Bezpieczeństwa są dostępne na stronie internetowej: <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/> a rezolucje Zgromadzenia Ogólnego na stronie internetowej: <http://www.un.org/documents/resga.htm>, odczyt z dn. 31.01.2017. Na temat Komisji zob. J. Symonides, *Utworzenie Komisji Budowania Pokoju – szansa dla krajów wychodzących z konfliktu*, [w:] *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku. Księga Jubileuszowa z okazji trzydziestolecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego*, red. Haliżak i in., Warszawa 2006; A. Szpak, *Komisja Budowania Pokoju Organizacji Narodów Zjednoczonych – sukces czy porażka?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, nr 3, ss. 93–106.

sąsiednie, utratę kontroli nad granicami państwa, narastanie antagonizmów etnicznych, katastrofę ekonomiczną, korupcję, ubóstwo, głód, naruszanie podstawowych praw i wolności obywatelskich, klęski humanitarne (masowe migracje, wypędzenia, rzezie plemienne) oraz fale migrantów płynące w stronę państw zamożnych, gdzie ich asymilacja może rodzić poważne problemy²⁰. Jak więc widać zjawisko to stanowi problem istotny dla całej społeczności międzynarodowej, na co wskazują przykłady Somalii, Sudanu czy Syrii²¹. W moim przekonaniu bez rozwiązania problemu „państw upadłych” idea społeczności (wspólnoty) międzynarodowej szanującej prawa człowieka nie może zostać w pełni zrealizowana. Należy także pamiętać, że nie jest to problem peryferyjny, na co wskazują ataki z 11 września 2001 roku, przeprowadzone przez organizację terrorystyczną korzystającą wtedy ze schronienia na terytorium Afganistanu uznawanego za „państwo upadłe”. Jak zauważa Stanisław Bieleń, „[p]roblem państw upadłych przesunął się z peryferii sceny międzynarodowej do centrum systemu międzynarodowego”²². Stanowi on zagrożenie dla międzynarodowego bezpieczeństwa, a co za tym idzie wyzwanie dla całej społeczności międzynarodowej; powoduje mobilizację sił i środków o charakterze kolektywnym i indywidualnym²³.

Heike Krieger wskazuje, że w ciągu ostatnich 25 lat społeczność międzynarodowa czy też porządek międzynarodowy cechował się: rosnącą instytucjonalizacją i coraz większą ilością regulacji prawnych; przyjmowaniem kluczowych umów wielostronnych; poszerzaniem i pogłębianiem ochrony prawnej istot ludzkich (nowe traktaty z dziedziny międzynarodowego prawa praw człowieka oraz inne instrumenty ochrony tych praw); wzrostem ilości i znaczenia międzynarodowych mechanizmów sądowych²⁴ (co jest również związane ze zjawiskiem proliferacji sądów i trybunałów międzynarodowych²⁵).

²⁰ S. Bieleń, *Państwa w stanie kryzysu i upadku?*, [w:] *Państwo w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, red. M. Sułek, J. Symonides, Warszawa 2009, s. 57.

²¹ Zob. Fragile States Index 2016, <http://fsi.fundforpeace.org/>, odczyt z dn. 31.01.2017.

²² S. Bieleń, dz. cyt., s. 59.

²³ Tamże.

²⁴ H. Krieger, *Trumping International Law? Implications of the 2016 US presidential election for the International legal order*, <http://www.ejiltalk.org/trumping-international-law-the-implications-of-the-2016-us-presidential-election-for-the-international-legal-order/>, odczyt z dn. 30.01.2017.

²⁵ Szerzej zob. W. Czapliński, *Multiplikacja sądów międzynarodowych – szansa czy zagrożenie dla jedności prawa międzynarodowego*, [w:] *Rozwój prawa międzynarodowego – jedność czy fragmentacja? Konferencja Katedr Prawa Międzynarodowego, Karpacz, 10-12 maja 2006*, red. J. Kolasa, A. Kozłowski, Wrocław 2007; K. Oellers-Frahm, *Multiplication of International Courts and Tribunals and Conflicting Jurisdiction – Problems and Possible Solutions*, „The Max Planck Yearbook of United Nations Law” 2001, nr 5, s. 67–104. Takich sądów i trybunałów powstało szczególnie dużo w Afryce. Lista tych najważniejszych obejmuje: Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza, Międzynarodowy Trybunał Karny, Europejski Trybunał Praw Człowieka, Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Trybunał

Jeszcze całkiem niedawno wydawało się, że procesy te ulegną pogłębieniu i poszerzeniu, innymi słowy obejmą całą społeczność międzynarodową. Tymczasem można odnieść wrażenie, że obserwujemy obecnie proces odwrotny, przynajmniej w części lub w niektórych obszarach świata. Mimo być może pozornego braku konsekwencji w tych rozważaniach, należy zauważyć, że na początku artykułu autorka wymieniła nowe konwencje i umowy, które można uznać za wyraz wskazanej inflacji regulacji prawnomiędzynarodowych, jednak równoległe do tego rozpoczął się wspomniany proces odwrotny. Przyspieszył on wraz z wyborem Donalda Trumpa na prezydenta USA.

Zaprzeczeniem rosnącej instytucjonalizacji i coraz większej ilości regulacji prawnych jest wycofywanie się państw ze znaczących, wręcz fundamentalnych dla pokoju i sprawiedliwości na świecie traktatów, takich jak np. Statut MTK, z którego wycofuje się RPA, a zapowiedziały to Burundi i Gambia²⁶. W zjawisko to wpisuje się wycofanie przez Rosję podpisu pod statutem MTK²⁷. Przemowa inauguracyjna nowego prezydenta USA również nie napawa optymizmem, a raczej sugeruje zwrot w polityce amerykańskiej w kierunku jakiejś formy izolacjonizmu (wypowiedziane trzy razy pod rząd *America first*, odrzucenie TPP – *Trans-Pacific Partnership* i TTIP – *Transatlantic Trade and Investment Partnership*, niechęć wobec NAFTA – *North American Free Trade Agreement*²⁸). Jest to także przykład na ten-

Sprawiedliwości Beneluksu, Trybunał Sprawiedliwości EFTA, Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka, Środkowoamerykański Trybunał Sprawiedliwości, Trybunał Sprawiedliwości Wspólnoty Andyjskiej, Afrykański Trybunał Sprawiedliwości i Praw Człowieka, Trybunał Sprawiedliwości Wspólnego Rynku dla Afryki Wschodniej i Południowej, Wspólny Trybunał Sprawiedliwości i Arbitrażu Organizacji Harmonizacji Prawa Handlowego w Afryce, Organ Sądowy Unii Arabskiego Maghrebu, Trybunał Organizacji Arabskich Państw Eksporterów Ropy Naftowej, Trybunał Sprawiedliwości Wspólnoty Gospodarczej i Walutowej Afryki Centralnej, Wschodnioafrykański Trybunał Sprawiedliwości, Międzynarodowy Trybunał Karny ds. Zbrodni w byłej Jugosławii, Trybunał Sprawiedliwości Wspólnoty Gospodarczej Państw Afryki Zachodniej, Trybunał Wspólnoty Rozwoju Afryki Południowej, Trybunał Sprawiedliwości Zachodnioafrykańskiej Unii Gospodarczej i Walutowej i Międzynarodowy Trybunał Karny ds. Zbrodni w Rwandzie. Podano za: W. Kilariski, *Specjalizacja międzynarodowych organów sądowych*, [w:] *Rozwój prawa międzynarodowego – jedność czy fragmentacja? Konferencja Katedr Prawa Międzynarodowego, Karpacz, 10–12 maja 2006*, red. J. Kolasa, A. Kozłowski Wrocław 2007, s. 199–198.

²⁶ W przypadku Gambii może się to zmienić, gdyż nowo wybrany prezydent Adama Barrow popiera MTK. Zob. M. Kersten, *New Leadership in The Gambia is Good News for the International Criminal Court*, <https://justiceinconflict.org/2016/12/02/new-leadership-in-the-gambia-is-good-news-for-the-international-criminal-court/>, odczyt z dn. 30.01.2017.

²⁷ *Russia withdraws signature from international criminal court statute*, <https://www.theguardian.com/world/2016/nov/16/russia-withdraws-signature-from-international-criminal-court-statute>, odczyt z dn. 30.01.2017.

²⁸ *Inaugural address: Trump's full speech*, <http://edition.cnn.com/2017/01/20/politics/trump-inaugural-address/>; S. Gandel, *Donald Trump Says NAFTA Was the Worst Trade Deal the U.S. Ever Signed*, <http://fortune.com/2016/09/27/presidential-debate-nafta-agreement/>; A. Withnall, *Donald Trump to sign executive order signalling intention to rip up Nafta*, <http://www.in->

dencję przeciwną do przyjmowania kluczowych umów wielostronnych. Przeciwnieństwem poszerzania i pogłębiania ochrony prawnej istot ludzkich są z kolei wskazywane wyżej wypowiedzi D. Trumpa dotyczące legalności stosowania tortur. Wycofywanie się państw ze Statutu MTK oraz niechęć do niego wielkich mocarstw (USA, Chiny i Rosja nie są jego stronami) stanowi z kolei zaprzeczenie tendencji do wzrostu ilości i znaczenia międzynarodowych mechanizmów sądowych. Do tego należy dodać ogólną negatywną atmosferę obejmującą narastające nacjonalizmy (np. w USA, Francji, Polsce, Wielkiej Brytanii czy Holandii), ponieważ związaną z tym dezintegrację (Brexit), naruszanie reguł demokracji (Węgry²⁹, Turcja³⁰, Polska³¹). W tym kontekście niepokojąco brzmią słowa Donalda Trumpa pochwalające Brexit i pośrednio wręcz nawołujące do rozpadu Unii Europejskiej³² oraz wyrażające wątpliwości co do skuteczności i sensu istnienia NATO³³. Wybór Donalda Trumpa na prezydenta USA – wciąż największego mocarstwa świata, dumnie określającego się jako ostoja demokracji i wolności – ma znaczenie symboliczne, gdyż, jak wspomniano, działa przyspieszająco na negatywne procesy – wskazane wyżej – które już się rozpoczęły³⁴.

Przywoływana już H. Krieger wskazuje na trzy główne obszary, w których prawo międzynarodowe zostanie poddane testowi wytrzymałości³⁵: ryzyko efektu domina w odniesieniu do umów wielostronnych – chodzi tu o ryzyko wycofania się z ważnych dla społeczności międzynarodowej umów, takich jak wspomniane Statut

dependent.co.uk/news/world/americas/donald-trump-tpp-nafta-president-trade-deals-mexico-canada-china-executive-order-a7541611.html, odczyt z dn. 30.01.2017. Zob. też: D. Desierto, *Economic Nationalism in a New Age for International Economic Law: Recalling Warnings of Ludwig von Mises and the Austrian School*, <http://www.ejiltalk.org/economic-nationalism-in-a-new-age-for-international-economic-law-recalling-warnings-of-ludwig-von-mises-and-the-austrian-school/#more-14954>, odczyt z dn. 31.01.2017.

²⁹ Zob. opinie Komisji Weneckiej Rady Europy wobec Węgier: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?country=17&year=all>, odczyt z dn. 31.03.2017.

³⁰ Zob. działania Komisji Weneckiej Rady Europy wobec Turcji: *110th PLENARY - Turkey - Proposed constitutional amendments "dangerous step backwards" for democracy*, <http://www.venice.coe.int/webforms/events/?id=2369>, odczyt z dn. 31.03.2017.

³¹ Zob. opinie Komisji Weneckiej Rady Europy wobec Polski: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?country=23&year=all>, odczyt z dn. 31.03.2017.

³² Ch. Hope, D. Lawler, M. Wilkinson, *Donald Trump says Britain was right to vote Brexit and he will offer a 'quick' and 'fair' trade deal*, <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/01/15/donald-trump-does-not-understand-threat-russia-poses-cia-chief/>; H. Agerholm, *Brexit: Donald Trump 'could tempt other countries to leave EU if he strikes favourable US-UK deal'*, <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/brexit-donald-trump-us-uk-eu-trade-deals-states-could-withdraw-causing-break-up-warning-a7529336.html>, odczyt z dn. 30.01.2017.

³³ B. Browne, *Is Trump on a collision course with NATO?*, <http://edition.cnn.com/2016/11/09/politics/trump-nato-challenge/>, odczyt z dn. 30.01.2017.

³⁴ H. Krieger, dz. cyt.

³⁵ Tamże.

MTK i Porozumienie paryskie³⁶; odrzucenie w skali globalnej niektórych liberalnych wartości – w zjawisku tym chodzi o działania lub wypowiedzi podważające powszechnie przyjęte i uznane zasady i wartości; obawa powstania nowego koncertu mocarstw – może to doprowadzić do znaczącej zmiany istniejącego układu sił.

Biorąc pod uwagę te kryteria można się zastanawiać: czy prawo międzynarodowe znajduje się w stanie kryzysu? Czy to początek nowej „mrocznej ery” w stosunkach międzynarodowych? Przykłady przemawiające za tą tezą są następujące: wybór D. Trumpa na prezydenta USA może przyspieszyć odrzucenie w skali globalnej niektórych liberalnych wartości, a dotyczy to m.in. praw osób LGBT, ludów tubylczych, kobiet czy muzułmanów³⁷. Niepokojące są także zapowiedzi D. Trumpa dotyczące bliższej współpracy z Rosją mogącej doprowadzić do zniesienia sankcji przeciwko Rosji, a być może nawet niedopuszczalnego z punktu widzenia prawa międzynarodowego uznania aneksji Krymu. W rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 68/262 z 2013 roku wezwano państwa do nieuznawania aneksji Krymu, lecz rezolucję przyjęto jedynie większością 100 głosów przy 11 przeciwnych i aż 58 wstrzymujących się³⁸. Co oczywiste, Rada Bezpieczeństwa nie była w stanie wydać rezolucji potępiającej działania Rosji ze względu na jej weto. Warto także dodać, że zgodnie z art. 41 Projektu artykułów Komisji Prawa Międzynarodowego ONZ o odpowiedzialności państw za czyny międzynarodowo bezprawne, żadne państwo nie uznaje za legalną sytuację stworzoną w rezultacie poważnego narusze-

³⁶ *Paris Agreement: China, other nations remain committed to climate pact, US envoy says*, <http://www.abc.net.au/news/2016-11-15/us-climate-envoy-says-world-moving-forward-with-or-without-us/8025430>, odczyt z dn. 30.01.2017. Zob. też: *Eksperti: Nawet bez USA porozumienie paryskie będzie działać*, <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/994924,eksperti-nawet-bez-usa-porozumienie-paryskie-bedzie-dzialac.html>, odczyt z dn. 30.01.2017. Na szczęście Chiny, główny obok USA emitent gazów cieplarnianych do atmosfery, zapowiedziały, że nawet jeśli USA wycofają się z tego ostatniego, Chiny będą go przestrzegać.

³⁷ *Trump White House takes down native Americans web page from website*, <http://theindigenouspeoples.com/2017/01/21/trump-white-house-takes-down-native-americans-web-page-from-website/>; *BREAKING NEWS: President Donald Trump signed executive actions to advance approval of the Dakota Pipeline and Keystone XL*, <http://theindigenouspeoples.com/2017/01/24/breaking-news-just-in-president-donald-trump-signed-executive-actions-to-advance-approval-of-the-keystone-xl-and-dakota-access-oil-pipelines/>; R. W. Painter, N. L. Eisen, *Who Hasn't Trump Banned? People From Places Where He's Done Business*, <https://www.nytimes.com/2017/01/29/opinion/who-hasnt-trump-banned-people-from-places-where-hes-made-money.html?smid=fb-nytimes&smtype=cur&r=0>; M. Bulman, *Donald Trump's abortion funding ban will lead to millions of unsafe abortions around the world, NGOs warn*, <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/donald-trump-abortion-funding-ban-mexico-city-policy-millions-unsafe-abortion-around-world-a7543356.html>, odczyt z dn. 30.01.2017. Zob. też: P. Sajari, *Refugee law professor: US violates international law – Finland could take US to court*, http://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000005066064.html?utm_medium=social&utm_content=www.hs.fi&utm_share=8d26918a78ab1758955c486a26f877c1&utm_source=t.co&utm_campaign=tweet-share, odczyt z dn. 30.01.2017.

³⁸ Rezolucja dostępna na stronie internetowej: <http://research.un.org/en/docs/ga/quick/resolution/68>, odczyt z dn. 30.01.2017.

nia zobowiązań wynikających z norm o charakterze *ius cogens*³⁹. Normą taką jest właśnie zakaz użycia i groźby użycia siły, który Rosja naruszyła. W tym kontekście – odrzucenia niektórych liberalnych wartości – mieszczą się też wypowiedzi Donalda Trumpa o rzekomej skuteczności tortur i możliwości ich zastosowania przez USA⁴⁰. Jeżeli chodzi o obawę powstania nowego koncertu mocarstw, nowy układ sił może być rezultatem amerykańskiego podejścia *America first* kojarzącego się z doktryną Monroe, a także rosnącej roli Chin i ich większej chęci kształtowania prawa międzynarodowego oraz działań Rosji. Wszystko to może prowadzić do zmiany dotychczasowego układu sił i powrotu do tzw. równowagi sił⁴¹.

Wskazane wyżej przykłady to tylko wybrane przejawy kryzysu i obecnej kondycji prawa międzynarodowego i społeczności międzynarodowej. Wydaje się, że żyjemy dziś w mniej optymistycznym i mniej bezpiecznym świecie i że będziemy obserwować raczej odwrót od wspomnianego progresywnego rozwoju prawa międzynarodowego. Z drugiej strony nie należy się raczej spodziewać, że państwa będą się masowo wycofywać z wielostronnych umów międzynarodowych⁴². Można więc uznać, że wspomniane wyżej ryzyko efektu *domina* raczej się nie zmaterializuje.

Większe obawy – w moim przekonaniu – powinno budzić ryzyko odrzucenia niektórych liberalnych wartości, do tej pory prawie powszechnie akceptowanych, a na pewno wyznaczających standardy w państwach zachodnich. Ich odrzucenie podważałoby same podwaliny obecnych zasad współpracy społeczności (wspólnoty) międzynarodowej w kwestiach kluczowych dla pokoju i porządku międzynarodowego. Państwa rozwinięte, np. USA, wyznaczają przykład do naśladowania. Można sądzić, że zamykając się w swoich granicach, budując mury, czasem rozumiane

³⁹ Projekt Komisji Prawa Międzynarodowego ONZ artykułów o zasadach odpowiedzialności państw za czyny międzynarodowo bezprawne z 2001 roku, http://legal.un.org/ilc/texts/9_6.htm, odczyt z dn. 31.01.2017.

⁴⁰ M. Weaver, S. Ackerman, *Trump claims torture works but experts warn of its 'potentially existential' costs*, <https://www.theguardian.com/us-news/2017/jan/26/donald-trump-torture-absolutely-works-says-us-president-in-first-television-interview>; J. Masters, *Donald Trump says torture 'absolutely works' – but does it?*, <http://edition.cnn.com/2017/01/26/politics/donald-trump-torture-waterboarding/>, odczyt z dn. 30.01.2017.

⁴¹ H. Krieger, dz. cyt.

⁴² Dotyczy to m. in. Statutu MTK. Tak też prognozuje M. Kersten, *Some Thoughts on South Africa's Withdrawal From the International Criminal Court*, <https://justiceinconflict.org/2016/10/26/some-thoughts-on-south-africas-withdrawal-from-the-international-criminal-court/>. Mimo zarzutów stronniczości MTK podnoszonych przez państwa afrykańskie, większość z nich popiera MTK i nie zamierza się z niego wycofywać. Co do krytycznego dla przetrwania ludzkości problemu zmian klimatu wydaje się, że nawet bez USA Porozumienie paryskie będzie wdrażane. Pozostaje mieć nadzieję, że rzeczywiście tak będzie, na co pozwala wskazana już zapowiedź Chin o takiej treści. Podobnie jest zresztą w przypadku MTK, z tą różnicą jednak, że stronami Statutu MTK są nie tylko USA, ale także Chiny i Rosja. Zob. wykaz państw stron Statutu MTK: https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx, odczyt z dn. 31.01.2017

dosłownie (zapowiedź D. Trumpa budowy muru na granicy z Meksykiem⁴³) i naruszając prawa człowieka w imię bezpieczeństwa wewnętrznego, dają pretekst do podobnych działań na całym świecie. W mojej ocenie nie byłoby to korzystne dla systemu międzynarodowego i jego stabilności. Niepokój wzbudzają działania mogące oznaczać złamanie powszechnego zakazu tortur czy wprowadzanie swoiście rozumianej odpowiedzialności zbiorowej⁴⁴.

Odpowiadając na tytułowe pytanie pozostaje mieć nadzieję, że mamy do czynienia z przejściowym kryzysem, który uświadomi społeczności międzynarodowej, że poszanowanie liberalnych wartości: praw człowieka i zasad demokracji, zasad ochrony środowiska, multilateralizmu zamiast unilateralizmu, integracji zamiast dezintegracji, jest niezbędnym warunkiem dla zapewnienia trwałych podstaw pokoju, bezpieczeństwa i sprawiedliwości na świecie.

W przekonaniu autorki, warto w takich momentach podkreślać konieczność opierania się na solidarności międzynarodowej. Rada Praw Człowieka ONZ w wydanej w 2013 roku rezolucji 23/12 zatytułowanej „Prawa człowieka i solidarność międzynarodowa” wezwała społeczność międzynarodową do promowania „międzynarodowej solidarności i współpracy jako ważnego narzędzia mającego pomóc przezwyciężyć negatywne skutki obecnych kryzysów gospodarczych, finansowych i klimatycznych, zwłaszcza w krajach rozwijających się”⁴⁵. Tak rozumiana solidarność międzynarodowa stanowi filar, na którym opiera się współpraca międzynarodowa⁴⁶.

Prawo międzynarodowe – obok organizacji międzynarodowych – jest jedną z najważniejszych instytucji kształtujących stosunki międzynarodowe⁴⁷. Instytu-

⁴³ *Donald Trump's Mexico wall: Who is going to pay for it?*, <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-37243269>, odczyt z dn. 31.01.2017.

⁴⁴ Najświeższy przykład działań prezydenta USA – wydanie dekretu o niewpuszczaniu muzułmanów z państw takich jak Irak, Iran, Syria, Somalia, Sudan i Jemen (zatytułowanego *Protecting the Nation From Foreign Terrorist Entry Into the United States*) jest groźnym przejawem tego ryzyka – *Donald Trump's Muslim Ban Is Cowardly and Dangerous*, https://www.nytimes.com/2017/01/28/opinion/donald-trumps-muslim-ban-is-cowardly-and-dangerous.html?_r=0, odczyt z dn. 31.01.2017. Podobna uwaga dotyczy możliwości stosowania tortur – wcześniej, co prawda, USA je stosowały (np. za administracji prezydenta G. Busha), jednak nie twierdziły wprost, że mają prawo stosować tortury, lecz raczej albo poszukiwały wyjątków od zakazu tortur, który wciąż był uznawany albo zawężyły definicję tortur, tak, aby pewne działania w istocie stanowiące tortury jako takie się nie kwalifikowały.

⁴⁵ Rezolucja 23/12, punkt 5; dostępna na stronie internetowej: http://ap.ohchr.org/documents/alldocs.aspx?doc_id=21920, odczyt z dn. 11.02.2016. Szerzej na temat prawa do solidarności międzynarodowej zob. J. Kapelańska-Pręgowska, *Prawo do solidarności międzynarodowej. Zarys i ocena koncepcji*, [w:] *Globalne problemy ochrony praw człowieka*, red. E. Karska, Warszawa 2015, s. 376–391.

⁴⁶ Szerzej o zasadzie solidarności w stosunkach międzynarodowych zob. J. Zajadło, *Zasada solidarności – w kierunku nowej filozofii prawa międzynarodowego*, [w:] *Idea solidarności we współczesnej filozofii prawa i polityki*, red. A. Łabno, Warszawa 2012, s. 74–104.

⁴⁷ Z. Polcikiewicz, *Teoria bezpieczeństwa*, Wrocław 2012, s. 105.

jonalizacja – m.in. poprzez prawo międzynarodowe – chroni porządek międzynarodowy, przyczyniając się do łagodzenia napięć w stosunkach międzynarodowych. Prawo to stoi na straży suwerennej równości, a tym samym chroni przede wszystkim małe i słabe państwa, które nie dysponują siłą militarną czy ekonomiczną⁴⁸. R. Thakur stwierdza, że prawo pośredniczy w relacjach między bogatymi a biednymi, słabymi i silnymi poprzez to, że ogranicza arbitralne i kapryśne zachowania oraz wykonywanie władzy⁴⁹. Tym samym prawo ustanawia standardy postępowania dla jego podmiotów i odzwierciedla wartości pożądane przez społeczność międzynarodową. Prawo międzynarodowe przyczynia się więc do zapewnienia bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych. Warto zresztą podkreślić, że funkcją prawa międzynarodowego jest pokojowe rozwiązywanie sporów międzynarodowych, a to z kolei bezpośrednio przekłada się na bezpieczeństwo międzynarodowe.

Ponadto, jak słusznie zauważa Tadeusz Jasudowicz, „[p]rawo – wszelkie prawo: krajowe i międzynarodowe – na niej się zasadza [czyli na wartości godności osoby ludzkiej – przyp. A. Sz.], jej ochronie ma służyć, bardziej lub mniej bezpośrednio. Wedle jej miary prawo ma być oceniane, podobnie jak ma być ono tworzone i urzeczywistniane”⁵⁰. Godność osoby ludzkiej jest źródłem praw i wolności człowieka i podstawą do przyjmowania licznych konwencji z zakresu prawa praw człowieka. Ich implementacja przyczynia się do zapewniania bezpieczeństwa ludzkiego (bezpieczeństwa człowieka), a w konsekwencji do większej stabilności i bezpieczeństwa systemu międzynarodowego. Jak zauważa Bolesław Balcerowicz, „dobre prawo międzynarodowe już od Cycerona – poprzez filozofów Oświecenia – do Kanta i jego następców było postrzegane jako jeden z ważnych warunków pokoju między narodami. Stanowi też ono [...] podstawowy element <<infrastruktury pokoju>>”⁵¹. Ryszard Zięba dodaje, że „[d]o stabilizacji bezpieczeństwa międzynarodowego najskuteczniej przyczynia się precyzowanie politycznych i prawnych norm stosunków międzynarodowych. Szczególną funkcję w tym procesie spełnia współpraca międzynarodowa, zwłaszcza wielkich mocarstw, która przyczynia się do eliminowania zagrożeń i budowania zaufania”⁵². Współpraca ta powinna zatem opierać się na normach prawa międzynarodowego.

Można więc uznać, że prawo międzynarodowe jest fundamentalną dla pokoju i bezpieczeństwa wartością oraz narzędziem budowania pokoju⁵³. Należy o tym przypominać, zwłaszcza w czasach kryzysu.

⁴⁸ Tamże, s. 122.

⁴⁹ R. Thakur, dz. cyt., s. 361–362.

⁵⁰ T. Jasudowicz, *W poszukiwaniu podstawowych wartości międzynarodowego porządku prawnego. Polemika z poglądami prof. Romana Kwietnia*, [w:] *Globalne problemy ochrony praw człowieka*, red. E. Karska, Warszawa 2015, s. 85.

⁵¹ B. Balcerowicz, *Pokój i „nie-pokój”. Na progu XXI wieku*, Warszawa 2002, s. 55.

⁵² R. Zięba, *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Warszawa 2008, s. 19–20.

⁵³ A. Szpak, *Budowanie...*, s. 367–368.

Słowa kluczowe:

prawo międzynarodowe,
bezpieczeństwo międzynarodowe,
pokój,
kryzys,
prawa człowieka.

Keywords:

international law,
international security,
peace,
crisis,
human rights.

International Law in Crisis?

The author presents different expressions of signals of the international law being in crisis which accelerated when Donald Trump was elected the President of the United States. The article mentions the inflation in the international legal regulations and, on the other hand, appearance of some negative signs such as withdrawing signatures, withdrawals from the ICC Statute or announcements of denouncing important agreements like the Paris agreement on climate change made by the USA. These are just selected examples which do not exhaust the topic.